

Osmanlı Devleti'nde Sağır Dilsiz ve Âmâların Eğitimi ve Gündelik Hayatları

Hürü Sağlam Tekir

İstanbul, Yeditepe Akademi Yayınları, 2021, 288 sayfa, ISBN: 978-625-7705-22-6.

Arzu DOĞAN*

Yazarın 2015 yılında tamamlamış olduğu doktora tezinden üretilmiş olan eser; kısaltmalar, giriş, üç bölüm, sonuç, kaynakça ve dizin kısımlarından müteşekkil olup 288 sayfadan ibarettir. Eser büyük ölçüde arşiv belgeleri, tezler, süreli yayımlar, telif eserler, düstur ve salnameler esas alınarak hazırlanmıştır.

Eğitim öğretim, antik dönemden günümüze kadar toplumların sosyal, siyasal ve iktisadî yaşam biçimlerini şekillendirmiş temel uğraş alanı olagelmıştır. Toplumların önemli bir sınıfını teşkil etmiş olan engelli insanların yaşam biçimlerini şekillendirmede eğitim, normal insanlara nazaran daha fazla önem arz etmiştir. Toplumların bu özel sınıfı için hayati bir önem arz etmesine rağmen, tarih boyunca engelli eğitimi hakkı farklı toplumlarda zor hatta bazı toplumlarda imkânsız bir hâl almıştır. Eserde de bahsedildiği üzere bu zorluk veya imkânsızlık onların engelli olmasından ziyade buldukları ortamın engelli bireylerin eğitimlerine uygun olmama ya da eğitimlerine engel olma durumuyla ilgili olmuştur.

Üç bölüm hâlinde ele alınan eserin giriş bölümünde, Osmanlı Devleti'nin ve diğer devletlerin engellilere bakış açılarından ve engellilik kavramından bahsedilmiştir. Hayatlarını zor şartlar altında devam ettirmek zorunda olan engelliler, İlk ve Orta Çağ Avrupası'nda hoş karşılanmadığı gibi uğursuz veya gereksiz sayılarak öldürülmüştür. Eserde "Hiç kimsenin bir beklentisi olmayan sağır ve dilsizlerin dünyada yer kaplaması bile vatana ihanet olarak algılanmıştır." ibaresi tüyler ürpertici olsa da yazar, devletlerin engellilere olan tutumunu karşılaştırarak gözler önüne sermiş olduğundan bu beyan tam olarak yerinde

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih ABD, ORCID ID: 0000-0001-6152-2687, dgnarzu045@gmail.com

olmuş diyebiliriz. Nitekim eserde, engelli doğan çocukların kendi öz babaları tarafından öldürüldüğü ya da bunun için devletin görevlisine engelli çocuğunun daha bebekken öldürülmesi için teslim edildiği söylenilmiştir.

Roma uygarlığında erkek çocukların bazen boğaz tokluğuna kürekçi oldukları, vücutları düzgün olan kadınların ise hayatlarını fuhuş ile devam ettirdiği ifade edilmiştir. Aristo'nun "*Mükemmel olmayan hiçbir şeyin gelişmesine izin vermeyin.*" sözleri ise milletler üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Öyle ki; bu sözleri güzellik, zekâ ve gücü önemli bir kaide olarak belleyen Yunan ve Roma uygarlıklarında mükemmel olmayan engelliler için toplum hayatında yer yoktu.

Hristiyanlığın ve İslamiyet'in etkisiyle toplumlar arasında engellilere karşı bakış açısı değişmiştir. Fakat tek başlarına hayatlarını idame ettirmek için özel bir eğitime, özel bir ilgiye ihtiyaç duyan engelliler için Aziz Augustine'in sözleri bir anlamda bu eğitime giden yolları tıkamıştır. Eserde de ifade edildiği gibi "*Sağırın imanı olmaz, çünkü nasihat dinleyemezler ve Tanrı'nın sözünü duyamayacakları için de iman edemezler.*" sözü ile engellilerin eğitiminin önünü kesmiştir.

"Dünyada Sağır, Dilsiz ve Görme Engellilerin (Âmâların) Eğitimi ve İstihdamı" başlıklı birinci bölümde, Avrupa, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, İspanya, Sırbistan, Macaristan ve İsviçre'de sağır, dilsiz ve âmâlar için yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Bu bölümde neredeyse her ülke için ayrı başlık açan yazar, bize bu konu hakkında yapılan ilk çalışmalardan bahsetmiş ve yine bu konudaki eğitim öncüleri hakkında bilgiler vermiştir.

Kitabın ikinci ve üçüncü bölümleri ise eserin asıl konusunu içermektedir. Osmanlı Devleti'nde sağır, dilsiz ve âmâların eğitimi için yeni politikalar üretilmiştir. Tanzimat döneminden II. Abdülhamid dönemine kadar, âmâların eğitimleri için herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. II. Abdülhamid, devletin başına geçtikten sonra eğitim sistemi ile yakından ilgilenmiştir. Gerek kendisinin gerekse Maarif-i Umumiye Nezaretinde görev alan devlet adamlarının gayretleri neticesinde eğitim alanında birçok yenilik yapılmıştır.

Her ne kadar Abdülhamid döneminde engellilerin eğitimine önem verilse de bu durum zaman zaman maddi ve manevi koşullar sebebiyle sekteye uğramıştır. Sezai Balcı'nın *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi* isimli eserde bu mekteplerin kapatılma fikrinin maddi yetersizliklerden dolayı olduğu belirtilmiştir. Memur maaşlarının yüzde birinin eğitim masrafları için okula aktarılması ile bu sorun bir süreliğine ortadan kalkmıştır.¹ Kritiğini yaptığımız eserde ise bu bilgiye ek olarak Abdülhamid'in aldığı istihbarat üzerine mektebin kapatıldığı ifade edilmektedir. Hafiyeler, el işaretiyle iletişim kuran insanların dinlemesinin oldukça zor olacağını ve bunun politik açıdan sakıncalı olacağını jurnaller aracılığıyla Sultan'a bildirmiştir. Bu durumdan işkillenen Abdülhamid'in tepki olarak Sağır, Dilsiz ve Âmâ Mektebini kapattığını eserde görmekteyiz.

Maddi imkânsızlıklardan dolayı sadece İstanbul'da eğitim veren bu mektepten İstanbul'da ikamet eden veya İstanbul'a günübirlik gelenler faydalanabiliyordu. Çünkü okul yatılı öğrencileri kabul

¹ Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi*, İstanbul 2018, s. 182.

etmemekteydi. Bu nedenle taşrada birtakım faaliyetler baş göstermiştir. Beyrut Körler Okulu, Urfa Amerikan Körler Okulu, Malatya Körler Okulu, Selanik Sağır, Dilsiz ve Dilsizler Mektebi, İzmir Sağır, Dilsiz ve Körler Mektebi, Merzifon King Sağırlar Okulu gibi okullar açılmaya başlanmıştır. Bunların birçoğu devlet eliyle olmadığından zaman zaman amacının dışına çıkmıştır. Eserde özellikle Urfa Körler Okulundan “19. yüzyılda Osmanlı topraklarında eşi görülmemiş bir misyonerlik faaliyetleri görüldü.” diye bahsedilmiştir. Amerikalı misyonerler tarafından açılan okulda öğrencilere okutulan kitapların büyük bir kısmı İngiltere’den ve ABD’den bağış olarak gönderilen dinî içerikli kitaplardır. Düzenli bir eğitim hayatına sahip olup haziran ayında kilisede gerçekleştirilen törensel bir sınav ve mezuniyet uygulaması ile yaz tatiline giren okulda öğrencilerin çoğu Ermeni çocukları olsa da içlerinde Müslüman çocukları da bulunmaktaydı.

Malatya Körler Okulu, İzmir Sağır, Dilsiz ve Körler Mektebi, Merzifon King Sağırlar Okulu gibi okullar da yabancı devletlerin eliyle açılarak misyonerlik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. I. Dünya Savaşı’nın başlaması bütün misyonerlik faaliyetlerini etkilemiştir. Sadece Merzifon King Sağırlar Okulu savaşın sonuna kadar varlığını sürdürebilmiştir.

Aslında 19. yüzyıla kadar Osmanlı’daki vakıflara, engelli ve âmâlar için gerekli olan sosyal ve ekonomik yardımı ziyadesiyle yeterli geliyordu. Fakat 19. yüzyıldan sonra vakıfların işlevlerini yitirmesi yardıma muhtaç birçok insanı, en çok da âmâ vatandaşları müşkül durumda bırakmıştır. Engelli vatandaşlar geçimlerini sağlamak için dilenmeye başlamıştır. Dilencilerin esnaf kabul edildiğinden ve sayılarının yedi bine ulaştığından Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinde bahsedilmiştir. Fakat yine de tüm âmâlar dilencilikle hayatlarını idame ettirmiş dersek yanılmış oluruz. Nitekim kitapta bahsedilen, Erzurum’dan İstanbul’a göç etmek zorunda kalan âmâ Hasan adındaki vatandaş kendisinin ve ailesinin geçimini gazete satarak sağlamıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı Devleti, eğitim kurumlarında özellikle Avrupa devletlerini örnek alarak yeni çalışmalar yapmıştır. Batı ülkelerinin gelişmelerinin bir sonucu olarak görme engellilerin eğitimleri için de birtakım çalışmalara girişilmiştir. Özellikle 1900 Paris Görmeyenlerin Sorunları Kongresi, 1902 Brüksel Âmâlar Kongresi, 1905 Uluslararası Liege Âmâlar Kongresi gibi kongrelerde ülkeler birbirlerine örnek olmuşlardır. Engellilerin eğitimi ve sağlanan iş imkânları her ülkede farklı olduğundan bu tip toplantılar önemli ölçüde fikir alışverişi sağlamaktadır.

Osmanlı Devleti’nin bu kongrelere katılarak oradaki gelişmelerden haberdar olmayı hedeflediğine ve 1900 yılında Paris’te yapılan Görmeyenlerin Sorunları Kongresinde neler konuşulduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. 1902 Brüksel Âmâlar Kongresine Doktor Esat Bey katılmıştır. Esat Bey, hem Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan âmâların musikiye olan yatkınlıklarından dolayı geçimlerini bu yolla temin ettiklerini dile getirmiş hem de bu kongrede bahsedilen âmâların talim ve terbiyesi hakkındaki görüşleri ve tartışmaları anlatan, *Âmâların Terfih-i Ahvali Hakkında 1902 Brüksel Kongresi* isimli kitabını kaleme almıştır.

Kitapta, kongreler hakkında detaylı bilgiler yer almaktadır. Kongrelere her devlet kendi temsilcisini göndererek diğer ülkelerdeki engelliler için yapılan çalışmalardan haberdar olma niyetinde idi. 1902 Brüksel Kongresine katılan delegeler bazı ülkelerde âmâlar için yapılan talim ve terbiyelerden bahsetmiştir. Belçika'dan katılan delegelerin anlatımlarına göre oradaki âmâ insanlar tıp alanında çalışırken; piyano hocalığı, solfej ve armoni muallimliği yaparken veya sepetçilik, iskemlecilik, nadiren de fırçacılık ile tel mamutlar yaparken âmâ kadınların ise fanila, çorap ve dantel örmesini öğrenerek geçimlerini sağladığı dile getirilmiştir. Mösyö Martoçelli'nin anlattığına göre, İtalya'da sepet örüyor; Portekiz'de ise resimcilik, doğramacılık, mantar tıpa, fırça yapıp, kilisede çalgı çalıyorlardı. Erkekler arasında öğretmenlik mesleğini icra edenler de bulunmakta idi. Danimarkalı Mösyö Moldenhauer'e göre ise musiki; piyano akortçuluğu; sepet, ip, fırça, hasır, kamyş, sandalye imali; el ve makine ile dikiş dikme işi öğrettiği, hatta bazen yetenekli âmâların iki sanatı birden öğrendiği dile getirilmiştir. Yine Danimarka'da sağlık alanında masaj ve sıhhi jimnastik alanlarında eğitim verilmiştir. Mösyö Şanaval Nekhel'in anlatımına göre de Felemenk'te âmâlar için mevcut olan en iyi meslekler önem derecelerine göre sepetçilik, iskemlecilik, hasırcılıktır. Bazı âmâ kızlar ise balık ağı veya tentene örerek geçimlerini sağlamışlardır. İsviçre'de âmâlar, iskemlecilik, sepetçilik, fırçacılık yaparak; kadınlar ise ağ örerek, el işleri yaparak geçinirler. Musiki ve akortçuluk da İsveçli âmâlar arasında nadir görülen mesleklerdendir. Genel olarak ülkelerde el işçiliği gerektiren veya musiki gibi alanlarda hayatlarını idame ettirecekleri meslekler öğretilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin erken döneminden itibaren eğitim sistemi içerisinde kendilerine yer bulmasalar da devletin üst yönetim merkezi olan sarayda kendilerine yer bulmuşlardır. Fatih Sultan Mehmet veya Yıldırım Bayezid döneminde saraya kabul edilmiş, sarayda çeşitli görevlerle hayatlarını devam ettirmişlerdir. Kriğini yaptığımız eserin sonuç kısmında engellilerin, özellikle dilsizlerin istihdam edilme sebeplerine ve görevlerine detaylıca yer verilmiştir. Sezai Balcı'nın *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi* isimli eserinde ise eğitimleri ve istihdamlarının Cumhuriyet yıllarına kadar geldiği, hatta günümüzde de TBMM ve Bakanlar Kurulu toplantılarında sağır ve dilsiz kavasların kullanıldığı belirtilmiştir.²

İncelemiş olduğumuz eser, Antik Çağ'dan günümüze kadar engellilerin toplumsal alanda kendilerine yer edinme serüveni bağlamında, Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemi içerisinde dilsiz ve âmâların yaşam şartlarının gelişimi hakkında bilgi ve analizler sunmaktadır. Antik Çağ'dan günümüze kadar engellilerin yok sayılarak, hayatta kalmalarına dahi gerek görülmez iken ilerleyen zamanlarda bunun aksine yaşam şartlarının iyileştirilmesiyle istihdama dâhil olduklarını ortaya koyan bu eser, Osmanlı eğitim tarihi ve özelde engelli eğitimi konusunun ilgililerine kaynak teşkil edecek nitelikleri haizdir.

² Balcı, a.g.e., s. 49.